

СТАРОСТЕНКО Г. В.,
здобувач

*Інститут
міжнародних відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка*

**НІМЕЦЬКЕ
БАЧЕННЯ
НОВОГО
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПОРЯДКУ ТА
УКРАЇНА
У НЬОМУ**

Темпи політичних змін в Європі на переломі двох століть вразили світ своїми швидкістю та масштабами. Питання про те, куди рухається Європа і що вона буде являти собою у третьому тисячолітті, з суто риторичного вже давно перейшло на рівень практичного рішення. Учасниками цих процесів відчуються усі, хто хоче грати у цьому ключову роль. Україна відроджує власні традиції в політичній культурі, згадує про їх коріння, які походять з багатої історії Європи. Коли кажуть про "європейський вибір" України, то мають на увазі її політичний вибір. Політичну історію країни формували три традиційні чинники: Євразійський, Євроатлантичний, Чорноморський. В Україні на суспільному рівні зараз триває дискусія прихильників та супротивників європейської інтеграції в зовнішній політиці країни. Але стратегічний вибір уже зроблено: підписанням договору з НАТО, вступом до Ради Європи і чіткими заявами Президента про прагнення країни бути активним членом європейських інститутів економічного, політичного, військового співробітництва. Разом з тим ми отримуємо однозначні сигнали зацікавленості західних

країн в Україні як помітному чиннику в політико-економічних процесах Європи. Про це говорять політики та впливові вчені в Європі і, зокрема, у Німеччині. Взаємне притягання відбувається у конкретному відчутному політичному процесі, який вже десять років визначає інтеграцію України в європейські структури. При цьому не буде перебільшенням сказати, що в якості головного західного партнера у власному європейському русі Україна вбачає саме Німеччину. Так було з самого початку незалежної української історії, коли її перших політичних лідерів запрошувала до себе саме Німеччина, де-факто створюючи, а надалі поширюючи політичний простір визнання української незалежності.

Ретельна робота, яку ведуть на дво- та багатосторонньому рівні політичні діячі та дипломати української та німецької держав, у кінцевому результаті мають одну мету – створення єдиного європейського порядку, який би забезпечував мир на континенті, створював міцну, довготривалу основу для різносторонньої співпраці та отримання у результаті максимальної користі для кожної з держав та людства у цілому. Закінчення “холодної війни” та пов’язані з цим зміни на європейському континенті зумовили фундаментальне переосмислення основних принципів та засад європейського порядку. Особливо активну участь у цьому процесі взяла Федеративна Республіка Німеччина, розширення кордонів якої створило усі передумови для посилення її ролі в Європі. Падіння Берлінського муру стало символом краху попередніх основ внутрішньої та зовнішньої політики Німеччини. Саме тому ця держава наприкінці 1980-х років так активно прийнялася за створення з притаманною їй точністю та ґрунтовністю нових ідей та концепцій європейського майбутнього. Така завзятість німецьких теоретиків та практиків у сфері зовнішньої політики ні для кого не була новиною: адже, у той час, коли інші європейські держави почували себе достатньо зручно та безпечно в поділеній “холодною війною” Європі, ФРН постійно виробляла концепції та стратегії різної тривалості щодо альтернативного європейського порядку, котрий би забезпечив їй можливість мирного об’єднання зі згоди як західних, так і східних сусідів.

Після 1989 року, коли нова геополітична ситуація ФРН могла реанімувати такі застарілі концепції, як нейтралітет та посередництво між Західною та Східною Європою, Гельмут Коль підкреслив у “десяти пунктах” від 28 листопада 1989 року, що “майбутнє Німеччини є інтеграція в архітектуру всієї Європи”, що процес європейської інтеграції залишиться “вирішальним продовженням” будь-якого іншого загальноєвропейського процесу, і що Нарада з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) стане ядром європейського порядку.

Однак, необхідно зазначити, що політика Гельмута Коля в 1989-1991 роках щодо “самоідентифікації” німецького народу та щодо західноєвропейської інтеграції ще не мала теоретичного підґрунтя

та була лише логічною відповіддю на внутрішньодержавні потреби та зовнішньополітичні виклики. Успіх переговорного процесу за формулою “2+4”, де німецька дипломатія довела свою майстерність, забезпечивши участь усієї території об'єднаної Німеччини в НАТО, та одночасні дії Гельмута Коля з нейтралізації спроб Великої Британії та Франції уповільнити інтеграційний процес в рамках ЄС, стало яскравим підтвердженням того, що Німеччина залишилася активним учасником існуючих західноєвропейських інституцій, котрі мають бути пристосовані до нової європейської архітектури.

Одночасно Гельмут Коль мав заручитися підтримкою своїх найближчих сусідів та традиційних союзників, у першу чергу підтримкою Франції. Наголошуючи на подальшому виконанні зобов'язань Німеччини в рамках європейської інтеграції, тогочасний канцлер Німеччини підкреслив значення німецько-французьких відносин і заявив про те, що франко-німецька співпраця і надалі буде двигуном європейської інтеграції та пов'язаних з цим інституційних реформ¹. На справді, німецькі пропозиції щодо інституційного поглиблення завжди йшли далі за французькі ідеї з цього приводу. Майбутня Європа вбачалася Федеративною Республікою Німеччина у вигляді федеральних “Сполучених Штатів Європи”, що зовсім не співпадало з французьким баченням європейського порядку на основі ідей міждержавного устрою. І третя з приводу цього питання залишається істотною проблемою протягом багатьох років, хоча часто її вдавалося подолати за допомогою прагматичних компромісів.

Паралельно з першими конкретними кроками об'єднаної Німеччини на європейській арені розпочалася також жвава дискусія серед наукової еліти ФРН, котра представлена науковцями, політичними аналітиками, журналістами та партійними діячами, щодо подальшої ролі цієї держави за нових геополітичних умов на європейському континенті та у світі в цілому. Ця спільнота була зайнята створенням концепцій, в результаті чого виникло багато різних теоретичних напрямів. Різноманітні політичні партійні кола та об'єднання, університети та “мозкові центри” (такі, як Фонд економіки і політики, Німецьке співтовариство зовнішньої політики, Фонд Бертельсмана, Центр політичних досліджень), а також високоякісні засоби масової інформації (Frankfurter Allgemeine Zeitung, Die Zeit та Süddeutsche Zeitung) обмінювалися різними ідеями та аргументами, котрі мали слугувати теоретичним підґрунтям для розбудови нової високоякісної зовнішньополітичної концепції ФРН. Наукова еліта Німеччини при виробленні зовнішньополітичних концепцій з великою повагою ставиться до теоретичних тенденцій в США, чим і пояснюється запозичення та поєднання американських таких підходів до глобального розвитку міжнародних відносин, як модель полярного розвитку, неореалістична теорія та теорія зіткнення культур Самюеля Хантингтона (Clash of civilizations).

Незважаючи на теоретичні суперечки між основними світовими концепціями, німецькі політики змогли вивести з них досить послідовний політичний підхід, котрий Гельмут Коль назвав "Європою спільних долів" (Europa als Schicksalsgemeinschaft)². За цією концепцією, яким би не був світовий порядок у майбутньому, Європа має закріпити свою позицію як єдине ціле, виходячи з таких передумов. По-перше, неореалістичний підхід, що базується на можливості війни в межах європейського континенту, вимагає політично об'єднаної Європи та поширення позитивного досвіду західноєвропейської інтеграції на нові небезпечні зони на сході. По-друге, в багатополлярному світі, де визначну роль відіграють економічні фактори, Європа має зберегти свій вплив як потужний спільний ринок, який має спрямовану назовні політичну силу (Спільна зовнішня політика та політика безпеки) та узгоджену політику зовнішньої торгівлі. Наявність декількох конкуруючих регіональних блоків в світі створює сильний тиск на європейський економічний та валютний союз. Якщо сила та конкурентоздатність американської економіки значною мірою завдячує потужному внутрішньому ринку та позиції долара як світової валюти, то Європа може конкурувати лише завдяки ефективній діяльності інституційних структур. По-третє, збереження спільних культурних традицій, захист соціальних та культурних цінностей за умов можливих негативних наслідків глобалізації вимагає політичного союзу на терені Європи. Таким чином, доцільність подальшої європейської інтеграції базується або на одному, або на синтезі елементів, що лежать в основі різних концепцій світового розвитку міжнародних відносин.

Світові сценарії розвитку приводять докази на користь європейської інтеграції, але вони не можуть визначити основні причини зацікавленості Німеччини в такій Європі. Німецькі дослідники зовнішньої політики визначають велику кількість можливих пріоритетів: перетворення Німеччини на потужне ядро Європи; посилення, таким чином, німецької позиції по відношенню до заходу, можливість продовження стратегічного партнерства з Росією, змога реалізації власних німецьких амбіцій в глобальних масштабах та пріоритетність ФРН у відносинах з Центральною та Східною Європою, особливо з Україною. Практика переговорів вищого політичного керівництва ФРН та України виразно продемонструвала готовність Німеччини і надалі надавати підтримку прагненню України до інтеграції у європейські політичні та економічні структури, зокрема, що стосується зони вільної торгівлі з ЄС, зміцнення співпраці з НАТО як у рамках програми "Партнерства заради миру", так і при розбудові відносин особливого партнерства з Альянсом, а також враховувати позицію нашої держави щодо неприпустимості розміщення ядерної зброї на терені країн Центральної та Східної Європи, її вступу до Світової організації торгівлі тощо. Багато в чо-

му завдяки зусиллям німецької дипломатії була розроблена і прийнята на самміті ЄС у Гельсінкі спільна стратегія ЄС щодо України.

При чому Німеччина може розраховувати на поодинокі переваги європейської інтеграції, так і на їх комбінацію. Уявлення про необхідність поглиблення Європейського Союзу та посилення Трансатлантичного альянсу мали дуже широку підтримку, тоді як три останні пріоритети не могли бути реалізовані як самодостатні цілі, але вони теж були взяті до уваги і розглядалися як агресивні наміри Німеччини, для реалізації яких ФРН могла б використати європейську інтеграцію як прикриття своїх гегемонських прагнень.

Для більш кращого розуміння суті дискусії з приводу ролі Німеччини на європейській арені, Гюнтер Хельман, відомий німецький дослідник міжнародних відносин, визначає п'ять основних теоретичних напрямів: **помірковані націоналісти (normalization-nationalists), прихильники інтернаціональної ідеї, європеїсти (Europeanists), євроскептики та прибічники прагматичної багатосторонності (pragmatic multilaterarists)**³.

Звичайно, така його сувора класифікація може піддаватися критиці, але в цілому вона найкраще забезпечує системний погляд на німецьку наукову думку з приводу нашого питання.

Найменш впливовою теоретичною силою в Німеччині є **помірковані націоналісти**, котрі, як правило, представлені журналістами консервативного толку та членами націоналістичних осередків ХДС-ХСС та ПВД, які наголошують на тому, що об'єднана Німеччина має віддати перевагу відновленню самодостатньої національної держави. Помірковані націоналісти наголошують на особливо позитивних надбаннях німецької історії та культури та скептично відносяться до західних цінностей, котрі, на їх думку, знищили в народі усвідомлення німецької єдності. Тому вони віддають перевагу національній державі над міжнародними інституціями. Ігноруючи нові міжнародні потреби, вони не мають концепції європейського порядку через категоричне несприйняття ідеї наддержавності.

На протилежному кінці спектру знаходяться прихильники інтернаціональної ідеї, котрі представлені лівим крилом СДПН, Партії зелених, послідовниками СЕПН-ПДС, а також незалежними політиками та науковцями, які поділяють традиції ідеалізму та пацифізму. Найголовнішими зовнішньополітичними завданнями Німеччини та людства в цілому вони вважають вирішення глобальних проблем, таких як екологічні негаразди, бідність тощо. Будучи прихильниками "глобального урядування", інтернаціоналісти наголошують на необхідності більш широкого лідерства Німеччини в цьому процесі. При цьому пріоритет має віддаватися організаціям з широким та "універсальним" членством. НАТО, на їх думку, має бути реформована в структуру колективної безпеки. Окрім того, вони підтриму-

ють поглиблення європейської інтеграції, маючи на увазі громадські, соціальні та екологічні аспекти, з метою перетворення Європейського Союзу на взірць для інших світових регіонів.

До центру політичного спектра теоретичної думки Німеччини належать європеїсти, євроскептики та прихильники багатосторонньої зовнішньої політики. Вони поділяють подібні, в основному неореалістичні погляди, але розходяться в плануванні політичного майбутнього Німеччини. Абсолютну більшість експертів з питань зовнішньої політики в ХДС-ХСС, ПВД та СДПН, а також в “мозкових центрах” та академіях можна охарактеризувати як європеїстів чи прихильників прагматичної багатосторонності у зовнішній політиці. Однак, існує також велика кількість євроскептиків, котрі, на відміну від англійських євроскептиків, позитивно оцінили досягнення повоєнної європейської інтеграції, але вважають досягнутий рівень інтеграції цілком достатнім. Вони відкидають ідею федеративної Європи, котра нівелює поняття нації. Навпаки, вони передбачають неминуче відновлення політики великих держав з набуттям Німеччиною своєї “природної ролі” центральної сили в Європі⁴. Тому Німеччина має чітко визначити свої національні інтереси. Такий погляд має підтримку серед істориків консервативного толку, котрі і започаткували цю теоретичну концепцію. Обтяжені історичним минулим, вони все ж таки ризикнули невірною трактувати специфічні потреби світу після закінчення “холодної війни”. У політичному плані, вони наголошували на необхідності збереження німецької марки. Найбільший політичний пріоритет вони віддають НАТО та подальшій присутності американців як стабілізуючої сили в Європі, а також зростанню міжнародної ролі Німеччини.

Прибічники концепції прагматичної багатосторонності зовнішньої політики Німеччини, навпаки, відкидають націоналістичну орієнтацію. Більше, ніж інші, вони підтримують продовження багатосторонньої зовнішньої політики, що була характерна до 1989 року, а також мають тверду впевненість в тому, що німецькі інтереси можуть бути реалізовані лише за умов їх відповідності інтересам її союзників. Їхній підхід до європейського інституційного порядку є досить прагматичним. Спочатку вони довго дискутували, яка з європейських інституцій задовольнить їх вимоги, яку роль вони будуть відігравати, і яким чином вони будуть доповнювати одна одну. Ці дебати швидко втратили свою актуальність, так як виявилось, що Німеччина залежить від комплексу цих інституцій на чолі з НАТО та ЄС. Саме тому ця теоретична школа пропонує гнучку зростаючу співпрацю Німеччини з західними організаціями, прагматичне розширення НАТО та ЄС, та підтримку Росії у боротьбі з її негараздами. Зміцнення ядра Європи вбачається розумною метою, але існує також думка, що така політика може спричинити нові проблеми.

Абсолютну більшість в уряді Німеччини складають **європеїсти**. Вони відстоюють ідею повністю об'єднаної федеральної Європи, та

підтримують ідею політичного союзу та політику невідкладного розвитку ядра Європи, бо після розширення ЄС, на їх думку, виникне загроза втрати існуючих досягнень. Інші європейські держави можуть бути приєднані чи просто групуватися навколо цього ядра Європи, котре стане двигуном континенту та оплотом його стабільності. В подальшій перспективі вони також можуть бути інтегровані до федеральних структур "європейського ядра". Погляди німецьких європейців є одночасно прогресивними та консервативними: їх прогресивність полягає в ідеї подолання недоліків національної держави та в підтримці ідеї наддержавності; а консервативність – в заміні поняття нації більш широким поняттям Європи, що базується на споріднених культурних цінностях, політиці сили та інтересів, а також конкуренцією з іншими націями та регіонами. Європейці часто звертаються до широкої аудиторії з великою кількістю іноді несумісних причин на користь європейської інтеграції. Визначальним для європейців є їх щирий оптимізм щодо успіху ЄС. Вони далекі від опозиції більш широким західним структурам, що і є необхідним для забезпечення безпеки в інтегрованій Європі. Європейці в рамках своєї школи розробили концепцію "гнучкого європейського порядку", котра за умов постійної конкуренції між процесами розширення та поглиблення в рамках Європейського Союзу, має забезпечити паралельність цих процесів.

Деякі німецькі дослідники визнають, що для Німеччини є особливо важливим паралельний процес розширення та поглиблення, але одночасно потрібно зважати на те, що навряд чи значна більшість держав-членів ЄС поділяють таку точку зору. Гідним уваги у цьому контексті є відомий документ Шойбля-Ламерза від вересня 1994 року, який пропонує план розвитку Європи різних швидкостей (або "змінливої геометрії")⁵ з обмеженим колом держав-членів, котрі входять у "ядро", в якому вбачалася остання надія на подальшу європейську інтеграцію. Однак, негативним наслідком реалізації цього плану може стати новий розкіл нашого континенту. Виявивши усі позитивні сторони концепції "ядра Європи", була запропонована більш досконала ідея "диференційованої інтеграції", котра має на меті прискорення інтеграції на різних її рівнях та в різних політичних сферах. Не маючи встановленого чіткого розкладу, максимальна чи оптимальна кількість держав може бути залучена в різні інтеграційні кола в залежності від їх бажання та спроможності виконати специфічні вимоги таких кіл. Перший пріоритет, на думку авторів, слід віддати створенню Економічного та Валютного Союзу. Така диференційована інтеграція вимагає нової організації лідерства в ЄС, що має супроводжуватися розподілом відповідальності для різних кіл та значною реструктуризацією їх фондів⁶. Хоча важко визначити прямий політичний вплив цієї концепції на реальну політику, але варто

зазначити, що ідеї “диференційованої інтеграції” та “часткового членства” були підтримані членами німецького зовнішньополітичного відомства, підтверджуючи те, що теоретичні ідеї беруться на озброєння політиками-практиками.

Отже, зважаючи на те, що Німеччина є однією з визначальних держав і “локомотивом” в Європейському Союзі, до членства у якому прагне і наша держава, та враховуючи зовнішньополітичні теоретичні доробки та практичні напрацювання цієї держави у формуванні нового європейського порядку, наша держава має використати позитивний німецький досвід задля свого входження до спільноєвропейського дому у якості повноправного партнера. І перші кроки у цьому напрямку уже зроблені. Сьогодні Україна активно реформує свою економіку і створює умови для наступного членства в ЄС. І не потребує доведення той факт, що стабільна, демократична, економічно розвинена та інтегрована у європейські структури Україна відповідає планам ФРН щодо нового європейського порядку, тому і не викликає сумніву прогноз плідного партнерства України та Німеччини у побудові нової неподільної Європи.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Horst Teltschik, 329 Tage. Innenansichten der Einigung (Berlin: Siedler Verlag, 1991). – S. 97-100.
- ² Hartmut Mayer “Early at the beach and claiming territory? The evolution of German ideas on a new European order”.
- ³ Gunther Hellman “Goodbye Bismark? The foreign policy of contemporary Germany”, Merston international Studies Review 40, 1996. – P.1-39.
- ⁴ Hans-Peter Schwarz “Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne”, Berlin: Siedler, 1994.
Joschka Fischer “Risiko Deutschland. Krise und Zukunft der deutschen Politik”, Köln, 1994.
- ⁵ Див.: Reflections on European policy, paper by the CDU-CSU- Fraktion des Deutschen Bundestages, 1 Sept. 1994, Bonn.
- ⁶ Werner Weidenfeld, Josef Janning, “Fortschritt oder Zerfall. Ein Konzept für Europa im Jahr der Entscheidung”, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 22 Jan. 1996.

Надійшла до редакції 14.01.2002